

Н. М. Попадинець

Внутрішній ринок продукції аграрного сектору: механізм ефективного розвитку

Досліджено місце та значення аграрного сектору на внутрішньому ринку. Запропоновано механізм розвитку внутрішнього ринку аграрного сектору. Доведено необхідність використання мотивації як складової державного регулювання розвитку внутрішнього ринку продукції аграрного сектору. Ключові слова: аграрний сектор, аграрний фонд, внутрішній ринок, експорт, імпорт, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Місткість внутрішнього ринку є важливою потенційною конкурентною перевагою національної економіки України та його подальше розширення – ключовим чинником розвитку вітчизняного виробництва. Ефективність функціонування внутрішнього ринку сьогодні є детермінантою формування ендогенно орієнтованої моделі розвитку України. Витіснення продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку та зниження її конкурентоспроможності на світових ринках не сприяє процесам довгострокового економічного зростання. Наслідки надмірної екзогенізації внутрішнього ринку спонукають переглянути пріоритети його формування у розрізі окремих галузей виробництва задля реалізації політики імпортозаміщення та нарощення рівня споживання вітчизняної продукції шляхом підвищення її якості, що дозволить покращити кон'юнктуру внутрішнього ринку.

Вагоме місце в економічній структурі України посідає аграрний сектор, розвиток якого дозволить зміцнити економічну безпеку держави. У таких умовах визначальну роль у забезпеченні розвитку аграрного сектору має відіграти внутрішній ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що дослідженню теоретико-методологічних засад розвитку внутрішнього ринку аграрного сектору, його конкурентоспроможності присвячено багато праць вітчизняних науковців, зокрема В. В. Апопія, О. М. Бородіної, С. Л. Ганначенко, І. О. Іртищевої, Ю. М. Лопатинського, Л. В. Молдавана, Т. О. Осташко, Б. Й. Пасхавера, О. В. Шубравської та ін.

Попри комплексність отриманих результатів вітчизняними вченими, залишаються невирішеними питання щодо виділення механізму

розвитку внутрішнього ринку аграрного сектору, підвищення конкурентоспроможності його продукції в умовах глобалізаційних процесів.

Мета статті полягає у визначенні механізму ефективного розвитку внутрішнього ринку продукції аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор України з його базою складовою, сільським господарством, є системоутворюючим у національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу, економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій [1].

Аграрний сектор займає одне з провідних місць у національній економіці, його питома вага у внутрішньому валовому продукті за 2012-2014 рр. була на рівні 12-14%. У 2014 р. індекс обсягу виробництва порівняно з 2013 р. становив 102,8%, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 104,1%, у господарствах населення – 101,2%, а саме: рослинництво – 103,1%, у т. ч. в аграрних підприємствах – 103,9%, у господарствах населення – 101,9%; тваринництво – 102,0%, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 104,6%, у господарствах населення – 100,0% [2].

Рівень самозабезпеченості основними видами продовольства внутрішнього ринку є дуже високим, тому аграрний сектор завжди займав важливе місце у загальному експорті України.

Так, зовнішньоторговельний обіг продукції аграрного сектору України за три квартали 2014 р. склав 17,2 млрд дол. США, або 21,1% зовнішньоторговельного обігу України. При цьому експорт продукції аграрного сектору за вказаний період становив 12,4 млрд дол. США, або 29,5% від загального експорту України; імпорт – 4,8 млрд дол. США, або 12,1% від загального імпорту України. Сальдо позитивне і склало 7,5 млрд дол. США.

Порівняно з аналогічним періодом 2013 р. відбулося збільшення експорту сільськогосподарської продукції на 6,9% (на 796,3 млн дол. США) та зменшення імпорту на 19,6% (на 1182,6 млн дол. США).

Найвагомішими чинниками позитивного сальдо сільськогосподарської продукції залишаються обсяги експорту зернових культур – 38%, олії – 23,2% та насіння олійних культур – 7,8% [3].

Зростання загального українського агропродовольчого експорту має цінове підґрунтя, необхідно все більше враховувати ризики впливу не лише внутрішнього, а й зовнішнього ринків. Тобто конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції на світовому ринку має переважно ціновий характер. Аграрна політика держави у сфері ціноутворення та

регулювання цін на аграрну продукцію має бути надзвичайно продуманою і виваженою.

Тобто організація цивілізованого ринку продукції аграрного сектору неможлива без активної регулятивної ролі держави. Одне з важливих завдань – це застосування у процесі здійснення функцій державного управління балансового методу регулювання ринку, що дозволяє з'ясувати важливі тенденції розвитку окремих його сегментів, виявити ризики забезпечення споживачів сільськогосподарською сировиною, а населення – продовольчими товарами.

Складання прогнозних балансів узгодження попиту і пропозиції задля їх оптимізації, а також звітних балансів про обсяги виробництва і використання продукції, балансовий контроль відповідності попиту пропозиції дозволяють прогнозувати розбіжності між ними та своєчасно застосовувати ефективні механізми державного регуляторного впливу.

Світовою практикою нагромаджено значний позитивний досвід розроблення механізмів вирівнювання негативних наслідків стихійного (спонтанного) аграрного (сільськогосподарського) ринку. Найбільш поширеними є обґрунтування і законодавче впровадження верхньої і нижньої межі цін, що підтримуються фінансовою і товарною інтервенційною діяльністю держави, створення продовольчого фонду для забезпечення внутрішнього ринку від дефіциту пропозиції у неврожайні роки та захисту виробників і споживачів від спекулятивних дій посередників, державний контроль за демпінговими діями трейдерів-монополістів на ринку, заборона компаніям-монополістам орендувати сільськогосподарські посівні площі задля вирощування для себе сировини на невідгідних для селян-власників землі та негативних для сільського розвитку умовах, запровадження підтоварної форми пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників на період посівної кампанії з встановленням заставної ціни, проведення збалансованої, з позицій продовольчої безпеки країни, митної політики тощо.

У системі державного регулювання цін на продукцію аграрного сектору важливе значення належить Аграрному фонду – державній спеціалізованій бюджетній установі, уповноваженій Кабінетом Міністрів України провадити цінову політику в аграрній сфері економіки України, що створена 06. 07. 2005 р. відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України». З 22. 04. 2013 р. Аграрний фонд став публічним акціонерним товариством [4] зі статутним капіталом 5 млрд грн, 100% якого належить державі, а управління корпоративними

правами здійснює Міністерство аграрної політики та продовольства України [5].

Отже, регулятивні заходи встановлюються законодавчими актами на певну перспективу, що надає розвитку відносин розподілу більш прогнозованого характеру і служить їх стабілізації. Наприклад, у США на кожні 5-6 років приймається сільськогосподарський закон, що легалізує всі важелі державного впливу на аграрний ринок. Те ж саме здійснюють країни-члени ЄС у рамках Спільної аграрної політики, Китай, Індія та ін. [6, с. 129].

В Україні заходи державної підтримки формування сприятливого ринкового середовища розосереджені в багатьох законодавчо-нормативних актах, що часто не взаємопов'язані між собою, а то і суперечать один одному.

Якщо в західних країнах у законодавчих актах щодо регулювання сільськогосподарського ринку довготермінової дії закладаються і механізми реалізації заходів з підтримки, то в Україні вони розробляються щорічно по-новому, запроваджуються із запізненням, що обнулює їх ефективність.

Отже, механізм розвитку внутрішнього ринку продукції аграрного сектору має становити собою систему взаємодії суб'єктів господарювання аграрної сфери з учасниками ринку та органами державної влади, що визначають формування конкурентоспроможного ринкового середовища на основі комплексу засобів (інструментів) і дій (програм), виходячи із стратегічних цілей і завдань, а також узгодження інструментів і програм і подальший моніторинг виконання поставлених завдань, що призводить до виконання поставлених цілей (рис. 1).

Запропонований механізм розвитку внутрішнього ринку продукції аграрного сектору реалізується через набір різних інструментів, що забезпечують виконання програм його розвитку та призводять до виконання стратегічних цілей. Вважаємо, що найдоцільніше використовувати такі інструменти, роль і значення яких на певних етапах можуть істотно змінюватись:

- податкові інструменти – встановлення податкових платежів і податкових пільг, що визначають режим оподаткування господарюючих суб'єктів діяльності в аграрному секторі, стимулюючи його розвиток;
- бюджетні (трансферні) інструменти – включають у себе механізми формування і використання державних фінансових ресурсів, їх

Рис. 1. Механізм розвитку внутрішнього ринку продукції аграрного сектору

Авторська розробка.

перерозподілу в аграрному секторі, а також між допоміжними галузями;

- цінові (тарифні) інструменти – принципи визначення державного регулювання цін і тарифів, способи та форми цього регулювання;
- інвестиційні інструменти – заходи з підтримки інвестиційної активності суб’єктів господарювання аграрного сектору, критерії та методи розподілу бюджетних капіталовкладень;
- інноваційні інструменти – програми впровадження науково-технічних досягнень в аграрному секторі, що забезпечують конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;

- грошово-кредитні інструменти – сукупність кредитних відносин і методів надання кредитів підприємствам аграрного сектору в грошовій чи іншій формі на умовах вигідності та зворотності;
- інституційні інструменти – методи та форми приватизації та реорганізації відносин власності в аграрному секторі, управління державною власністю, взаємодії з приватним сектором, розвиток оптових ринків, аграрних бірж, агроторгових домів, обслуговуючих кооперативів, виставок, ярмарків тощо;
- законодавчі – заходи, що регламентують нормативно-правові відносини в аграрному секторі та на внутрішньому ринку (програма розвитку внутрішнього ринку);
- екологічні інструменти – збереження і поліпшення природно-ресурсного потенціалу, зниження рівня забруднення територій, виробництва екологічно-чистої продукції.

Усі перелічені інструменти сприятимуть застосуванню механізму розвитку внутрішнього ринку продукції аграрного сектору та забезпечуватимуть зростання національної економіки.

Моніторинг, контроль та оцінку реалізації поставлених програм має здійснювати Міністерство аграрної політики та продовольства України. До моніторингу задля дотримання об'єктивності та неупередженості мають залучатися наукові установи, неурядові організації та незалежні інститути. Оцінка ефективності реалізації механізму розвитку внутрішнього ринку аграрного сектору та виконання його стратегічних цілей ґрунтуватиметься на результатах виконання програм [1].

Також для успішного розвитку внутрішнього ринку продукції аграрного сектору державне регулювання має здійснюватись з урахуванням вимог об'єктивних економічних законів, соціальних, демографічних, політичних, економічних реалій, а також тенденцій розвитку сфери товарно-грошового обігу. Державне регулювання має охоплювати всі рівні та елементи внутрішнього ринку продукції аграрного сектору та спиратись на системні засади у вирішенні проблем. Такий підхід передбачає постійний моніторинг результатів застосування регулюючих заходів, оперативне оцінювання та коригування впливу держави на внутрішній ринок продукції аграрного сектору.

Важливе значення у такому регулюванні відіграють мотивації. Мотивація – процес спонукання суб'єктів ринку до діяльності в напрям державних пріоритетів, що не передбачає примушення до дій, а лише створює сприятливі умови для їх здійснення [7, с. 89]. Таким чином,

мотивація є інструментом непрямого державного регулювання. До мотиваційних заходів розвитку внутрішнього ринку продукції аграрного сектору належать:

- розвиток інвестиційних проектів, спрямованих на забезпечення виготовлення аналогів продукції аграрного сектору, що імпортується;
- стимулювання інноваційно-технічних змін на підприємствах аграрного сектору;
- забезпечення умов для сприятливого інвестиційного клімату;
- розвиток допоміжних галузей виробництва у виготовленні конкурентоспроможної продукції аграрного сектору тощо.

Перераховані заходи не змушують, а заохочують суб'єктів господарювання діяти на ринку в необхідних для економіки напрямках, тобто вони є мотивацією для розвитку своєї діяльності саме в таких напрямках.

Висновки. Український аграрний сектор з потенціалом виробництва, що значно перевищує потреби внутрішнього ринку, є ланкою, що, з одного боку, може стати локомотивом розвитку національної економіки та її ефективною інтеграції у світовий економічний простір, а з іншого – зростання доходів, задіяного в аграрній економіці сільського населення, що складає понад третину всього населення країни, дає мультиплікативний ефект у розвитку інших галузей національної економіки.

Запропонований механізм сприятиме забезпеченню вільного прозорого руху продукції аграрного сектору на внутрішньому ринку, згладжуванню цінових коливань, задоволенню потреб споживачів у якісних і доступних продуктах.

Важливою ознакою цього механізму є об'єднання коштів і дій усіх зацікавлених осіб ринкового середовища, що акумулюють у собі реалізацію закону синергії, що дозволяє забезпечити найбільш ефективний, збалансований, інноваційний розвиток аграрного сектору з дотриманням інтересів комплексного розвитку внутрішнього ринку.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 р.) [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу : http://amdi.org.ua/docs/News/The_development_strategy_of_the_agricultural_sector_until_2020_%28Draft%29.pdf
2. Стан сільського господарства у 2014 р. : Експрес-випуск [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2015. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html, <http://ukrstat.org/uk/express/expr2015/01/05w.zip>. – 2 с.

3. Україна зменшує імпорт та збільшує експорт сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] // Аграрний бюлетень. 2014. – №42. – Режим доступу : <http://ab.org.ua/ukrayina-zmenschuye-import-ta-zbilshuye-eksport-silskogospodarskoyi-produktsiyi/>
4. Про утворення публічного акціонерного товариства «Аграрний фонд»: постанова КМУ від 22.04.2013 р. №364 // Урядовий кур'єр. – 2013. – №97. – 1 червня.
5. Панорама аграрного сектору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consulado.ukrbcn.com/documents/agroucr.pdf>
6. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наукова доповідь / за ред. В. М. Трегобчука, Б. Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2007. – 206 с.
7. Попадинець Н. М. Внутрішній ринок продукції лісової промисловості України: проблеми та напрями розвитку : монографія / Н. М. Попадинець. – Львів : ІРД НАН України, 2014. – 182 с.

Popadynets N. M. Domestic market of agricultural output: the mechanism of effective development.

The place and importance of the agricultural sector in the domestic market are investigated. The mechanism of development of the domestic market of the agricultural sector is proposed. The necessity of the use of motivation as a component of state regulation of development of the internal market of agricultural output is proved.

Key words: agricultural sector, the agricultural fund, the domestic market, export, import, competitiveness.

Попадинець Н. Н. Внутренний рынок продукции аграрного сектора: механизм эффективного развития.

Исследовано место и значение аграрного сектора на внутреннем рынке. Предложен механизм развития внутреннего рынка аграрного сектора. Доказана необходимость использования мотиваций как составляющей государственного регулирования развития внутреннего рынка продукции аграрного сектора.

Ключевые слова: аграрный сектор, аграрный фонд, внутренний рынок, экспорт, импорт, конкурентоспособность.